

THEORETICAL AND HISTORICAL PROBLEMS OF LAW AND POLITICS

DOI: 10.46340/eppd.2020.7.4.6

Nataliia Svyrydenko

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2488-192>

Academy of the State Penitentiary Service, Ukraine

PECULIARITIES OF THE NASCENCY AND DEVELOPMENT OF LEGISLATION ON LEGAL AND SOCIAL PROTECTION OF PENITENTIARY STAFF IN THE IX-XIX CENTURIES

Наталія Свириденко

Академія Державної пенітенціарної служби, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ПРАВОВОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ТЮРЕМНОГО ПЕРСОНАЛУ У ІХ-ХІХ СТ.

The article is devoted to the analysis of legal sources of the 9th-19th centuries in order to establish the main periods of criminal, executive legislation development, legislative consolidation of imprisonment as criminal punishment, and on this basis, to determine the role and place of penitentiary staff in this type of punishment realization. The necessity and regularity of gradual understanding by the legislator in the investigated period of the necessity of penitentiary staff selection and training, clear determination of its legal status, and guarantees of legal and social protection are substantiated. It has been proved that the formation of penitentiary principles with which the modern penitentiary system of Ukraine should be guided happened exactly at the studied period.

Keywords: prison, convict, staff, Russkaia Pravda, Code of justice, the main prison administration.

Постановка проблеми. В Україні триває черговий етап реформування кримінально-виконавчої системи під керівництвом Міністерства юстиції України та міжрегіонального територіального органу Міністерства юстиції з питань виконання кримінальних покарань – Департаменту з питань виконання кримінальних покарань, що став із січня 2020 р. правонаступником Адміністрації Державної кримінально-виконавчої служби України та Центрального міжрегіонального управління з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції України¹. Продовжуються спроби формування нормативної бази щодо соціального та правового захисту персоналу кримінально-виконавчої системи та членів їх сімей. Однак негативний досвід підготовки цілого комплексу нормативно-правових документів на чолі із проектом Закону України «Про пенітенціарну систему»², що, на жаль, так і не був завершений відповідними державними інституціями (29 серпня 2019 р. проект Закону України «Про пенітенціарну систему» був відкликаним), закріпив у свідомості більшості співробітників та пенсіонерів Державної кримінально-виконавчої служби України почуття

¹ Деякі питання територіальних органів Міністерства юстиції 2020 (Кабінет Міністрів України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20-2020-%D0%BF#Text>> (2020, червень, 24).

² Проект Закону Про пенітенціарну систему 2017 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62965> (2020, червень, 23).

незадоволеності своїм соціальним статусом. Декларовані правові гарантії, що були морально застарілими вже на момент їх прийняття¹, не були підкріплені необхідними державними механізмами та процедурами їх реалізації, а також реальними санкціями за порушення чинного законодавства. Соціально-економічні права, передбачені законодавством, також виявилися недостатньо забезпеченими матеріальними можливостями суспільства, що пережило декілька політичних криз, зраду вищих органів влади у 2014 р. та війну з північним агресором на сході країни, яка триває вже більше п'яти років. Внаслідок цього реальне фінансове забезпечення, у тому числі грошове утримання, пільги та компенсації не адекватні кількості і змісту витрачених зусиль, рівню підготовки та ступеню професійного ризику конкретного співробітника. Зросла у рази різниця між грошовим забезпеченням рядових співробітників та керівниками вищої ланки, що призвело до цілої низки корупційних злочинів. Окремі пільги і компенсації виплачуються нерегулярно, до того ж ці виплати у більшості випадків залежать від відданості та лояльності керівництву, ніж від особистого внеску у результати службово-бойової діяльності, що не може викликати обурення і незадоволення особового складу.

У зв'язку з вищевикладеним виникає необхідність у вивченні та аналізі історичного досвіду формування правової бази та практичної діяльності установ і органів кримінально-виконавчої системи щодо правового і соціального захисту персоналу, що представляє не тільки науковий, але і практичний інтерес.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема правового і соціального захисту тюремного персоналу у досліджуваній період в певній мірі вивчалася в дореволюційній, радянській та сучасній літературі. Дана проблема була висвітлена в працях дореволюційних авторів: М.М. Галкіна-Враского, Д.В. Країнського, М.Ф. Лучинського, С.В. Познишева, В.О. Соллогуба, О.П. Саломона, М.С. Таганцева, І.Я. Фойницького, М.М. Філіппова. У радянський період дослідженню історії пенітенціарної системи царської Росії певну увагу приділяли М.М. Гернет, О.А. Герцензон, О.І. Зубков, Р.С. Мулукаев, М.О. Стручков, Б.С. Утевський, Є.Г. Ширвіндт. Серед доробок сучасних вчених слід визначити дисертаційні дослідження М. Григор'єва, Ю.О. Зеленської, І.В. Іванькова, Н.М. Макарової, О.П. Печникова, О.І. Сидоркіна.

Виклад основного матеріалу. Вперше покарання з елементами позбавлення волі згадується за часів Київської Русі під назвою «потік». У Розширеній редакції Руської правди потік визначався у виді змішаного, вельми складного покарання, зміст якого залежав від свавілля князя або автократичної та автономічної громади². Під терміном «потік» дослідники розуміли і позбавлення волі, і вигнання – виселення, і навіть віддачу в рабство, що могли поєднуватись із ув'язненням до темниці³. Подібні вироки виконували як правило князівські дружинники, чие життя і тілесна недоторканність були предметом правового захисту, передбаченого Руської правдою⁴. На наш погляд, цей факт є першим документальним свідченням правового захисту персоналу пенітенціарних установ, хоча ця функція не була прямим обов'язком князівських дружинників.

Вперше на теренах Російського царства тюремне ув'язнення у якості самостійного кримінального покарання було передбачене у Судебниках 1947 р. та 1550 р., які об'єднали приписи Руської Правди, звичаєвого права та судово-прецедентної практики⁵, зокрема, двадцять одна стаття Судебника 1550 р. в якості санкції передбачала тюремне ув'язнення. Необхідно відзначити, що якщо Судебник 1497 р. будь-яких спеціальних органів для виконання покарань не передбачав, то із введенням в дію тюремного ув'язнення Судебником 1550 р. з'являється і апарат, і органи, які повинні були виконувати цей вид покарання. Це були «боярин, або окольничий, або дворецький, або дяк». Поява прошарку управлінців пов'язано зі створенням в Російській державі XVI століття наказів – прообразу майбутніх міністерств. Наказами управляли судді, їм допомагали дяки, які спирались у своїй діяльності на штат піддячих. На місцях при намісниках і воєводах з'явилися канцелярії, також з дяками і піддячими, які виконували у тому числі функції із виконання

¹ Закон Про Державну кримінально-виконавчу службу України 2005 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text>> (2020, червень, 24).

² Сидоркин, А.И. (2005). *Наказания, связанные с лишением и ограничением свободы в русском уголовном законодательстве IX-XVII вв.*: диссертация доктора юридических наук. Казань, 205.

³ Сергеевич, В.И. (1910). *Лекции и исследования по древней истории русского права*. Санкт-Петербург: Тип. М.М. Стасюлевича, 406.

⁴ Иванов, В.М. (2007). *История державы и права Украины*: Київ: МАУП, 70.

⁵ Зеленская, Ю. (2016). Лишение свободы как основной вид уголовного наказания в российском законодательстве. *Вестник ВолГУ. Серия 5, Юриспруденция*, 15-4 (33), 201.

кримінальних покарань і були на гарантованому державному забезпеченні, що опосередковано підтверджується встановленням щодо них жорсткої відповідальності за службові злочини. Судебник 1550 р. не тільки забороняв суддям брати посули, а і встановлював, що якщо суддя візьме посул і звинуватить когось несправедливо, то на суддю покладається сплата позову, царського мита втричі, а пені, як цар вкаже. Дяку, якщо за посул справу запише не по суду, загрожувала тюрма, а піддячому – побиття батогами¹.

За свідченням О.М. Григор'єва, у Литовській державі позбавлення волі почали широко застосовувати після прийняття нової редакції Литовського Статуту в 1588 р. До цього часу тут вже встигла сформуватися досить розвинена система місць ув'язнення. Але ув'язнення як вид покарання в епоху Литовських Статутів (1529, 1566, 1588 рр.) ще не набуло самостійного значення і входило до системи композицій у вигляді складової частини сукупного покарання, розподіленого на етапи (наприклад, ув'язнення, штраф)².

В подальшому положення Литовських Статутів з певними змінами і доповненнями увійшли до відомої пам'ятки українського права XVIII ст., що отримала назву «Права, за якими судиться малоросійський народ» У цьому документі 1743 р. питанням створення та обладнання тюрем, умовам тримання ув'язнених, в тому числі й отримання з них «потюреного платежу», а також розшуку ув'язнених-втікачів присвячені 22 та 23 статті. У 22 статті «градским» урядникам наказується «старатись и власноруч наглядати, щоб при судах та урядах тюрми були побудовані міцні, одні – низько, у самій землі, внутрішні, а інші – верхні; де повинні утримуватись колодники: у внутрішніх – за кримінальними справами, а у верхніх – за справами розправочними (цивільними)». Утримуватись всі колодники в цих тюрмах повинні за умови надійних замків і ключів, та особливої, що визначається судом, охорони, якою повинен керувати отаманом призначений чоловік. За ними здійснюють нагляд сам отаман та городничий з метою запобігання втеч колодниками, особливо засудженими за кримінальними справами³. Отже, мова йде про створення спеціальної тюремної охорони, підконтрольної місцевій поліцейській владі.

Як підкреслює Н.М. Макарова, до кінця XVI ст. тюремна система царської Росії склалася остаточно і включала в себе досить численні місцеві губні в'язниці, державні місця ув'язнення і окремі монастирі, що активно використовувались з цією метою. Однак, незважаючи на масштабність застосування тюремного ув'язнення, воно ще продовжувало залишатися «привілеєм владу імущих» і знатних осіб, перш за все в силу його дорожнечі⁴. Однак процес реформування феодальних суспільно-політичних відносин сприяв переходу від станово-представницької монархії до абсолютної влади царя з прагненням останнього максимально регламентувати державно-владні відносини з підпорядкованими землями і боярською знаттю, що призвело до прийняття у 1649 р. Соборного укладення, у якому застосування тюремного ув'язнення як виду покарання було суттєво розширено. За загальним правилом строк тюремного ув'язнення складав від трьох днів до чотирьох років або довічне ув'язнення. Вперше у кримінальній практиці на території царської Росії було використане поняття невизначеного (на скільки цар скаже) вироку. Слід зазначити, що Соборне укладення у главі VII вперше передбачало певні соціальні гарантії ратним людям Московської держави, до яких слід віднести наглядців тюрем: «А будет которые служилые люди учнут государю бити челом, что им за старостию, или за увечьем, или за болезнию на государеву службу итти не мочно, и в их бы место велел государь быти на своей государеве службе детем их и братии и племянником и внучатом беспоместным, которые в государеву службу успели, а государевы службы не служат и ни в какия чины не написаны... А будет у них таких детей и братьей и племянников и внучат не будет, а самим им ни которыми делы на государеве службе за болезнию или за старостию быти не мочно, и у них взяти на государеву службу даточных людей, или денги, смотря по их поместьям и вотчинам и по прожитком»⁵.

¹ Кирпичников, А.И. (2004). *Российская коррупция*. Санкт-Петербург: Юридический центр-Пресс, 57.

² Григор'єв, О.М. (2007). *Пенітенціарна теорія та практика в Російській імперії в кінці XVIII – на початку ХХ століття: історико-правове дослідження (на прикладі українських губерній)*: дисертація кандидата юридичних наук. Харків, 29.

³ «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. <<http://history.org.ua/LiberUA/966-02-0202-4/966-02-0202-4.pdf>> (2020, липень, 16).

⁴ Макарова, Н.Н. (2006). *Организация деятельности уголовно-исполнительной системы по социальной и правовой защите персонала*: дисертація кандидата юридических наук. Рязань, 72.

⁵ *Соборное уложение 1649 года*. <https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Pravo/Article/sob_ul1649.php> (2020, липень, 21).

Виконання вироків, утримання тюрем та ув'язнених, як уже засуджених, так і тих, які перебували під слідством, покладалося на місцеву владу. Тюрми не відігравали помітної ролі в тогочасній пенітенціарній системі царської Росії середини XVIII в. Ідея про те, що держава повинна витрачати свої і без того мізерні кошти на утримання злочинців у неробстві, була для країни занадто нова. Саме тому особливе місце серед пенітенціарних документів того часу займає «Проект про тюрми імператриці Катерини Великої» – проект тюремного статуту, власноруч підготовлений нею у 1787 р., у якому, за думкою І.В. Іванькова, була вперше висловлена на офіційному державному рівні ідея про можливість виправлення злочинців через працю, а також були визначені основні напрямки реалізації цієї ідеї – через централізацію тюремного управління; через утворення гамівних та робітних будинків; через поліпшення побутових умов ув'язнених¹.

Відповідно до Проекту тюремна адміністрація в губернії повинна була очолюватись «наглядачем тюрми» з окладом у 151 руб. на рік. Це, за думкою М.М. Гернета, попередник губернських тюремних інспекторів, що з'явилися лише на ціле століття пізніше. Очолити адміністрацію кожної губернської тюрми повинен був так званий «тюремник». Безпосередніми помічниками головного тюремника повинні були з'явитися «три тюремника відділень», тобто по одному у кожній з трьох складових частин тюрми: підстражній, вироковій та для засуджених. Утримання «тюремника» в рік пропонувалась у сумі 126 руб., а трьох його помічників – по 24 руб. кожному. У підпорядкування «тюремника» проектувалося поставити по одному «старшому сторожу» з окладом 15 руб. у рік та по два «молодших сторожа», які змінюють один одного... Статті проекту про тюремні штати, безсумнівно, вносили певне уточнення та певну стрункність у хаотичний стан справи управління місцями ув'язнення того часу, але вони не були реалізовані².

Першою офіційною спробою систематизації кримінально-правових норм Російської імперії став Артикул військовий 1715 р., вироблений за безпосередньої участі Петра Першого. Артикул військовий був створений, маючи за мету розвиток ідеї Соборного укладення про помсту злочинцеві та залякування населення за рахунок посилення суворості покарань порядку їх виконання. Розширилося застосування смертної кари, тілесних покарань, тюремного ув'язнення, з'явилися покарання у вигляді каторжних робіт, посилення на галери, нові різновиди ганебних покарань. Крім «важкого ув'язнення», Військовий статут призначав «стерпне ув'язнення» (ст. 152), просте «ув'язнення» (ст.ст. 21, 34, 85), тюрму (ст. 203), арешт у «профоса», тобто ката (ст. 11) тощо³. Однак закон не визначав, в чому саме полягав кожен з цих видів позбавлення волі. Спеціальних тюрем для кожного з цих видів не існувало, і тільки каторга була поширеним покаранням. Таким чином, Артикул військовий 1715 р. наблизив статус тюремних службовців до статусу військовослужбовців, а інколи – і офіцерів, що дозволяє говорити про суттєве збільшення змісту їх правової захищеності та підвищення соціального статусу. За часів Петра Першого була суттєво розширена практика позбавлення волі, пов'язана з використанням праці ув'язнених на каторжних роботах, згодом цей вид покарання отримав назву арештантських рот. Отже, Петро Перший, потребуючи для здійснення своїх перетворювальних планів у величезній кількості дешевої робочої сили, активно використовував ув'язнених, які не вимагали суттєвих державних витрат, а, навпаки, надавали широкі можливості для отримання максимальної вигоди.

За свідченням М.М. Гернета, першим за часом спеціальним законодавчим пам'ятником царської Росії про позбавлення волі з'явився «Звід установ та статутів про осіб, які тримаються під вартою і про засланих». Він увійшов до XIV тому Зводу законів, виданого у 1832 р., і зайняв у цьому томі п'яту частину. «Звід установ та статутів про осіб, які тримаються під вартою і про засланих» був розділений на дві книги, перша з яких носить назву «Звід установ і статутів про осіб, які тримаються під вартою», а друга – «Звід установ і статутів про засланих». М.М. Гернет підкреслював, що зміст Зводу свідчить, як мало і поверхнево була регламентована до 1832 р. така важлива частина державного управління, як тюремне ув'язнення. Зміст першої книги п'ятої частини XIV тому Зводу законів 1832 р. був розбитий на три розділи. Перший мав назву «Установи місць утримання під вартою» і містив постанови загального характеру, які стали вступом до змісту другого та третього

¹ Іваньков, І.В. (2006). *Тюрмні установи в Україні в системі карально-охоронного механізму держави (кінець XIX – середина XX ст.)*: дисертація кандидата юридичних наук. Київ, 27.

² Гернет, М.Н. (1960). *История царской тюрьмы. В пяти томах. Том первый: 1762 – 1825*. Москва: Госюриздат, 121.

³ Гернет, М.Н. (1960). *История царской тюрьмы. В пяти томах. Том первый: 1762 – 1825*. Москва: Госюриздат, 156.

розділу. Останні носили спеціальний характер і містили в собі постанови про осіб, які утримувались в дільницях при поліції та у тюрмах (розділ 2) і про осіб, які утримувались в гамівних та робочих будинках (розділ 3)¹.

«Звід установ та статутів про осіб, які тримаються під вартою і про засланих» старших і молодших тюремних наглядачів і наглядачок відносив до тюремної охорони, члени якої призначалися на посаду та звільнялися начальником місця позбавлення волі і перебували в його прямому підпорядкуванні. Як зазначає Н.М. Макарова, кількість наглядачів була зведена до мінімуму, а низькі оклади не дозволяли залучити до цієї роботи необхідну кількість гідних людей. Крім того, їм не належало казенне речове забезпечення та не видавався пайок. Все це призвело до того, що кваліфікація та моральні якості наглядачів знаходилися на досить низькому рівні: вони часто перебували у матеріальній залежності від арештантів, отримували від них за пом'якшення режимних вимог різні підношення та подачки².

А.П. Печников на підставі проведеного дослідження стверджує, що саме у цей період з'явилася практика заміщення тюремних посад особами з колишніх військових. На ці посади було бажано «підбирати людей благонадійних і доброї поведінки, переважно з унтер-офіцерського звання». На посади служителів (сторожів) наймали відставних рядових. Платня тюремним наглядачам провадилася із сум міських доходів, а наглядачам – із сум наказу громадського піклування. На підтвердження цієї тези науковець наводить витяг із постанови Санкт-Петербурзького губернського правління від 19 листопада 1835 р. № 29640, відповідно до якої наглядачеві на провіант в рік відпускалося 59 рублів 43 копійки і на обмундирування – 40 рублів 13 копійок. При цьому правління могло збільшувати ці суми в залежності від обставин³.

У 1877-1879 рр. у Російській імперії відбувся заключний етап реформи тюремної системи. З метою забезпечення більш ефективного управління місцями позбавлення волі у лютому 1879 р. у складі Міністерства внутрішніх справ було створене Головне тюремне управління. Як підкреслює Ю.А. Зеленська, абсолютно новою структурною ланкою, що не мала аналогів у зарубіжній пенітенціарній практиці, стала утворена у складі Головного тюремного управління тюремна інспекція, на яку покладалися обов'язки розробки проектів законодавчих актів, проведення ревізій місцевих тюремних установ, керівництва їх діяльністю. Обсяг функцій і порядок роботи тюремної інспекції були регламентовані тимчасовими правилами для початкового керівництва тюремним інспектором під час відряджень з метою огляду та ревізій установ, що входили до складу пенітенціарної системи⁴.

Законом від 11 грудня 1879 р. «Про основні положення, що мають служити керівництвом при перетворенні тюремної частини і при перегляді Уложення про покарання» були встановлені наступні види кримінальних покарань: смертна кара; каторга, яка призначалась безстроково або на певний термін з подальшим переведенням на поселення; заслання на поселення безстроково; ув'язнення у виправному будинку; ув'язнення у фортеці; ув'язнення у тюрмі; арешт; грошова пеня⁵. Закріплена у Законі система покарань майже у незмінному вигляді проіснувала до початку ХХ сторіччя. Кримінальне Уложення 1903 р. практично не змінило цей перелік покарань, замінивши лише грошову пеню на грошовий штраф.

Наприкінці ХІХ – на початку ХХ сторіччя основними нормативно-правовими актами, в яких визначався зміст діяльності кримінально-виконавчої системи Російської імперії залишалися Статут про утримуваних під вартою (у редакції 1890 р.) та Статут про засланих (у редакції 1909 р.) Основним документом, який офіційно закріпив правовий статус чинів тюремної адміністрації та осіб, що перебували при місцях ув'язнення, стала Загальна тюремна інструкція, яка була прийнята 1 березня 1912 р. Зміст Інструкції складала дві частини: перша – «Управління місцями ув'язнення» та друга – «Внутрішній тюремний розпорядок». Першу частину утворювали чотири розділи: «Особовий склад», «Права і

¹ Гернет, М.Н. (1961). *История царской тюрьмы. В пяти томах. Том 2. 1825 – 1870*. Москва: Госюриздат, 36.

² Макарова, Н.Н. (2006). *Организация деятельности уголовно-исполнительной системы по социальной и правовой защите персонала: диссертация кандидата юридических наук*. Рязань, 77.

³ Печников, А.П. (2006). *Главное тюремное управление Российской государственности, 1879 – октябрь 1917 гг.:* диссертация доктора юридических наук. Москва, 55.

⁴ Зеленская, Ю. (2016). Лишение свободы как основной вид уголовного наказания в российском законодательстве. *Вестник ВолГУ. Серия 5, Юриспруденция*, 15, 4 (33), 203.

⁵ *Полное собрание законов Российской империи: Собрание 2-е: с 12 декабря 1825 г. по 28 февраля 1881 г.* <<https://www.prlib.ru/item/358542>> (2020, липень, 14).

обов'язки службовців у місцях ув'язнення», «Нарада чинів тюремної адміністрації та осіб, що перебувають при місцях ув'язнення», «Загальні обов'язки служби чинів тюремної варті». Вона складалась із норм, що визначали організацію управління місцями позбавлення волі та завдання тюремної адміністрації; встановлювали перелік персоналу, який працював у пенітенціарних закладах, або залучався до їх роботи; закріпили правовий статус персоналу. Друга частина отримала назву «Внутрішній тюремний розпорядок» в складалась з наступних розділів: «Прийом арештантів», «Розподіл арештантів у місцях ув'язнення», «Утримання арештантів», «Вибуття арештантів з місць ув'язнення»¹.

У цей же період продовжувалася діяльність щодо поліпшення матеріального стану, правового та соціального захисту персоналу установ виконання покарань. За даними, наведеними М.І. Петренком, 26 січня 1882 р. імператорським указом була встановлена гранична норма гранична норма співвідношення арештантів і наглядачів із розрахунку двадцять до одного і введена посада старшого наглядача в кожному з 33 виправних арештантських відділень. За поданням міністра внутрішніх справ і схвалення Державної Ради 9 лютого 1882 р. відповідно до Закону «Про посилення нагляду в губернських замках та гамівно-робочих будинках» були затверджені нові штати тюремних наглядачів. У 51 губернському тюремному замку та 5 гамівно-робочих будинках вводились посади 107 старших та 892 молодших наглядачів з окладом утримання відповідно 240 і 180 руб. на рік. Вперше було встановлене право наглядового складу на отримання надбавки до зарплати за вислугу років. З метою поліпшення роботи з кадрами Головного тюремного управління циркуляром № 5 від 24 лютого 1884 року було наказано при прийомі на службу наглядачів за вільним наймом відбирати у них письмове зобов'язання, де б обговорювалися умови служби. Додатком до циркуляру оголошувалася затверджена 2 грудня 1883 року міністром внутрішніх справ типова форма такого зобов'язання. Один з пунктів цього зобов'язання визначав розмір платні, умови проживання і обов'язок купувати за свій рахунок встановлену форму одягу». 28 грудня 1892 імператором була затверджена думка Державної Ради «Про правила виплати пенсій і одноразових виплат членам тюремної варті цивільного відомства». Повна пенсія тепер призначалася після 30 років вислуги, але якщо службовець відбув дійсну військову службу, то термін вислуги скорочувався на 5 років. При певних умовах до строку вислуги, що давала право на пенсію, включалася і служба в інших відомствах. Пенсія по хворобі в повному обсязі призначалася після 20 років служби, а половина – після 15 років. Для формування пенсійного фонду з платні тюремних службовців проводилися утримання в розмірі 2% з суми понад 150 руб. і 1% – з менших сум на рік. Порядок обчислення, призначення і припинення пенсійних виплат службовцям тюремної варті та їх сім'ям був аналогічний порядку, встановленому для цивільних чинів за Загальним пенсійним статутом².

Висновки. У досліджуваний період законодавчі акти про порядок і умови виконання покарання у виді позбавлення волі як правило відображали зміст поглядів на означену проблему пануючої верхівки і носили залякуючий класовий характер. Активний розвиток тюремного законодавства царської Росії розпочався лише з середини XIX сторіччя – з публікації у 1832 р. «Зводу установ та статутів про осіб, які тримаються під вартою і про засланців», однак і в цей період суттєвих надбань щодо визначення правового та соціального захисту тюремного персоналу здійснено не було. Головним джерелом визначення правового статусу співробітників тюремного відомства стала нормотворча діяльність створеного 27 лютого 1879 р. Головного тюремного управління, яке за нетривалий час видало значну кількість різноманітних циркулярів, що стосувались соціально-правового захисту персоналу: про зміну штатів, про надбавки до зарплати, про умови проживання, про розміри та умови виплати пенсій тощо.

References:

1. Gernet, M.N. (1960). *Istoriija carskoj tjur'my*. V pjati tomah. *Tom pervyj: 1762 – 1825* [The history of the imperial prison. In five volumes. Volume one: 1762 – 1825]. Moscow: Gosjurizdat. [in Russian].
2. Gernet, M.N. (1961). *Istoriija carskoj tjur'my*. V pjati tomah. *Tom 2. 1825 – 1870* [The history of the imperial prison. In five volumes. Volume 2. 1825 – 1870]. Moscow: Gosjurizdat. [in Russian].
3. Hryhoriev, O.M. (2007). *Penitentsiarna teoriia ta praktyka v Rosiiskii imperii v kintsii XVIII – na pochatku XX stolittia: istoryko-pravove doslidzhennia (na prykladi ukrainskykh hubernii)*: dysertatsiia kandydata yurydychnykh nauk [Penitentiary theory and practice in the Russian Empire in the late eighteenth –

¹ *Общая тюремная инструкция 1915 г.* < https://rusneb.ru/catalog/000199_000009_004212261/ > (2020, липень, 18).

² Петренко, Н.И. (2002). *Становление и развитие управления уголовно-исполнительной системой России*: диссертация доктора юридических наук. Рязань, 276.

- early twentieth century: historical and legal research (on the example of the Ukrainian provinces): PhD thesis of legal sciences]. Kharkiv. [in Ukrainian].
4. *Deiaki pytannia terytorialnykh orhaniv Ministerstva yustytzii 2020* [Some issues of territorial bodies of the Ministry of Justice] (Kabinet Ministriv Ukrainy) [(Cabinet of Ministers of Ukraine)]. *Ofitsiyni sait Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20-2020-%D0%BF#Text>> (2020, June, 24). [in Ukrainian].
 5. *Zakon Pro Derzhavnu kryminalno-vykonavchu sluzhbu Ukrainy 2005* [Law on the State Penitentiary Service of Ukraine 2005] (Verkhovna Rada Ukrainy) [(Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiyni sait Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text>> (2020, June, 24). [in Ukrainian].
 6. Zelenskaja, Ju. (2016). Lishenie svobody kak osnovnoj vid ugolovnoho nakazaniya v rossijskom zakonodatel'stve [Deprivation of liberty as the main type of criminal punishment in Russian legislation]. *Vestnik VolGU. Serija 5, Jurisprudencija* [VolSU Bulletin. Series 5, Jurisprudence], vol. 15, no. 4 (33), 201-203. [in Russian].
 7. Ivanov, V.M. (2007). *Istoriia derzhavy i prava Ukrainy* [History of the state and law of Ukraine]. Kyiv: MAUP. [in Ukrainian].
 8. Ivankov, I.V. (2006). *Tiuremni ustanovy v Ukraini v systemi karalno-okhoronnoho mekhanizmu derzhavy (kinets XIX – seredyna XX st.): dysertatsiia kandydata yurydychnykh nauk* [Prisons in Ukraine in the system of punitive and protective mechanism of the state (the end of the XIX – the middle of the XX century): PhD thesis of legal sciences]. Kyiv. [in Ukrainian].
 9. Kirpichnikov, A.I. (2004). *Rossijskaja korrupcija* [Russian corruption]. Saint Petersburg: Juridicheskij centr-Press. [in Russian].
 10. Makarova, N.N. (2006). *Organizacija dejatel'nosti ugolovno-ispolnitel'noj sistemy po social'noj i pravovoj zashhite personala: dissertacija kandidata juridicheskikh nauk* [Organization of activities of the penal system for social and legal protection of personnel: PhD thesis of legal sciences]. Rjazan'. [in Russian].
 11. *Obshhaja tjuremnaja instrukcija 1915 g.* [General Prison Instruction 1915]. <https://rusneb.ru/catalog/000199_000009_004212261/> (2020, July, 18).
 12. Petrenko, N.I. (2002). *Stanovlenie i razvitie upravlenija ugolovno-ispolnitel'noj sistemoj Rossii: dissertacija doktora juridicheskikh nauk* [Formation and development of management of the penitentiary system in Russia: dissertation of Doctor of Law]. Rjazan'. [in Russian].
 13. Pechnikov, A.P. (2006). *Glavnoe tjuremnoe upravlenie Rossijskogo gosudarstva, 1879 – oktjabr' 1917 gg.: dissertacija doktora juridicheskikh nauk* [Main Prison Administration of the Russian State, 1879 – October 1917: Dissertation of Doctor of Law]. Moscow. [in Russian].
 14. *Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii: Sobranie 2-e: s 12 dekabnja 1825 g. po 28 fevralja 1881 g.* [Complete collection of laws of the Russian Empire: Collection 2: from December 12, 1825 to February 28, 1881]. <<https://www.prilib.ru/item/358542>> (2020, July, 14). [in Russian].
 15. "Prava, za yakymy sudytsia malorosiiskyi narod" 1743 r. [The rights under which the people of Little Russia are being tried]. <<http://history.org.ua/LiberUA/966-02-0202-4/966-02-0202-4.pdf>> (2020, July, 16). [in Ukrainian].
 16. *Proekt Zakonu Pro penitentsiarnu systemu 2017* [Draft Law on the Penitentiary System] (Verkhovna Rada Ukrainy) [(Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiyni sait Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62965> (2020, June, 23). [in Ukrainian].
 17. Sergeevich, V.I. (1910). *Lekcii i issledovanija po drevnej istorii russkogo prava* [Lectures and research on the ancient history of Russian law]. Saint Petersburg: Tip. M.M. Stasjulevicha. [in Russian].
 18. Sidorkin, A.I. (2005). *Nakazaniya, svjazannye s lisheniem i ogranicheniem svobody v russkom ugolovnom zakonodatel'stve IX-XVII vv.: dissertacija doktora juridicheskikh nauk* [Punishments related to imprisonment and restraint of freedom in Russian criminal legislation of the 9th-17th centuries: dissertation of the Doctor of Law]. Kazan'. [in Russian].
 19. *Sobornoe ulozhenie 1649 goda* [Cathedral Code of 1649]. <https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Pravo/Article/sob_ul1649.php> (2020, July, 21). [in Russian].